

Εισήγηση

**Σεβ. Μητροπολίτου Ύδρας, Σπετσών & Αιγίνης κ. ΕΦΡΑΙΜ
ένωπιον τῆς ἐκτάκτου Συνόδου Ἱεραρχίας τῆς 27^{ης} Ἰουνίου 2017**

Μακαριώτατε,

Σεβασμιώτατοι ἅγιοι Ἀδελφοί,

Σύμφωνα μέ τήν ἡμερήσια διάταξη καλοῦμαι νά σᾶς ἐνημερώσω περί τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ διαλόγου τῆς ἐπιτροπῆς μας μετά τοῦ Ι.Ε.Π. σχετικῶς μέ τήν βελτίωσιν τῶν Νέων Προγραμμάτων Σπουδῶν Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καί Λυκείου.

Στό διάλογο προσήλθαμε ἔχοντας ὁδηγό τήν ἀπόφασιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς ἐκτάκτου Ἱεραρχίας τῆς 09.03.2017.

Πρέπει ἐδῶ ἐξ ἀρχῆς νά δεχθοῦμε ὅτι διάλογος, μεταξύ Ἐκκλησίας καί Πολιτείας γιά τήν διδακτέα ὕλη τῶν θρησκευτικῶν στήν ἐκπαίδευση ἔγινε γιά πρώτη φορά. Καί μάλιστα ἐτονίσθη ὅτι ἡ Ἐκκλησία συναποφασίζει μέ τήν Πολιτεία διά θέματα ἀφορῶντα εἰς αὐτήν, ὡς τοῦτο ἀπορρέει ἐκ τοῦ Συντάγματος καί τοῦ Καταστατικοῦ αὐτῆς Χάρτου (Ν. 590/1977). Τοῦτο πλέον ἀποτελεῖ ἕνα κεκτημένο γιά τήν Ἐκκλησία μας.

Ἐγιναν ἐν συνόλῳ ἕξ (6) πολύωρες συναντήσεις. Διεξήλθομεν γραμμῆ-γραμμῆ ὅλο τό Πρόγραμμα Σπουδῶν. Εἰς ὅλας τάς συναντήσεις κρατήθηκαν πρακτικά, τά ὅποια καταθέσαμε εἰς τήν Δ.Ι.Σ. πρὸς ἐνημέρωσιν ὅλων τῶν Σεβ. Ἱεραρχῶν.

Κατά τήν διεξαγωγήν τοῦ Διαλόγου, ἡ Ἐπιτροπή ἐπέμεινε εἰς τήν βᾶσιν τῶν τριῶν θεμελιωδῶν ἀρχῶν, ἦτοι: α) τῆς ὑποχρεωτικότητος τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν, β) τῆς διατηρήσεως τῶν ὥρῶν διδασκαλίας αὐτοῦ, καί γ) τῆς διασφαλίσεως τοῦ Ὁρθοδόξου Προσανατολισμοῦ αὐτοῦ, ὅπως καί εἰς τήν διατήρησιν τοῦ ὑφισταμένου νομικοῦ καί θεσμικοῦ πλαισίου τοῦ Μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν, καθὼς καί τῆς ὀνομασίας «Θρησκευτικά».

Ἐπῆρξαν ρητές διαβεβαιώσεις τόσον τοῦ κ. Ὑπουργοῦ, ὅσον καί τοῦ Προέδρου τοῦ ΙΕΠ, σέ ὅλες τίς συναντήσεις, ὅτι δέν ὑφίσταται κανένα ζήτημα ὡς πρὸς τήν ὑποχρεωτικότητα τοῦ ΜτΘ, τίς ὥρες διδασκαλίας του καί τήν ὀνομασία του, ἐνῶ θά παραμείνει στόν κορμό τῶν μαθημάτων στήν Β' καί Γ' Λυκείου, χωρὶς νά γίνῃ ἐπιλεγόμενο.

Ὁ Ὁρθόδοξος Προσανατολισμός αὐτοῦ καταδεικνύεται, κατά τήν γνώμην μας, καί μετά τίς γενόμενες ἀλλαγές καί τροποποιήσεις τόσον στό Πρόγραμμα Σπουδῶν, ὅσον καί κυρίως στοὺς Φακέλους Μαθητοῦ, τοὺς ὁποίους ἐξετάσαμε ἅμα τῇ δημοσιεύσει αὐτῶν καί διεπιστώσαμεν ὅτι ἡ διαμόρφωσις των ἔλαβε ὑπ' ὄψιν τόν διάλογον (παραδείγματα παρουσιάζονται ἐν συνεχείᾳ), ἀφοῦ, πλέον, σέ ὅλα τά κεφάλαια τίθεται μέ σαφήνεια ἡ σωτηριολογικὴ διάστασις τῆς Ἐκκλησίας, ἐνῶ παρουσιάζεται ἡ ὀρθόδοξος κοσμολογία καί ἀνθρωπολογία καί

καταδεικνύεται ή τεραστία συμβολή τής ορθόδοξου πίστεως στην Τέχνη και τόν Πολιτισμό.

Συμφώνως προς τήν Απόφασιν τής σεπτής Ίεραρχίας, απέφυγαμε «οίαν-δήποτε έμπλοκή εις ιδεολογικάς έριδας είτε μεταξύ θεολόγων είτε μεταξύ πολιτικών ομάδων είτε μεταξύ ομάδων πολιτών», παρά τό γεγονός ότι προεκλήθημεν και έκατηγορήθημεν, και μάλιστα έντόνως υπό τινων, δι' αυτήν τήν προσήλωσίν μας εις τήν Απόφασιν τής σεπτής Ίεραρχίας.

Άν και «αναγνωρίζομεν ότι ή εποχή των άμιγώς θρησκευτικών κοινωνιών και ένθων ήδη παρέρχεται», όπως μέ σαφήνεια διετύπωσε εις τίς θέσεις Της ή Σεπτή Ίεραρχία, έν τούτοις, έζητήσαμε τά θρησκευολογικά στοιχεία νά έλαχιστοποιηθούν στην Πρωτοβάθμια Έκπαίδευση, ώστε νά αποκλεισθ ή κίνδυνος τής θρησκευτικής συγχύσεως και του συγκρητισμού, τονίζοντας ταυτοχρόνως ότι δέν είναι τόσο ή ποσοστόση (πόσο τοίς έκατό ορθόδοξα είναι τά νέα ΠΣ, διότι άν τά μετρούσαμε μέ ένα τόσο άπλοικό τρόπο δέν θά υπήρχε ζήτημα, άφου στό μέν Δημοτικό τά Βασικά Θέματα μέ όμολογιακό περιεχόμενο φθάνουν τό 82,4% -μέ 10,1% διομολογιακές άναφορές- (στους Φακέλους το ποσοστό φθάνει το 90%, κατά τήν άποψη των λαϊκών μελών τής Έπιτροπής μας) και τά Βασικά Θέματα μέ θρησκευολογικό περιεχόμενο, μόλις τό 17,6%, στό δέ Γυμνάσιο τά Βασικά Θέματα μέ άμιγώς όμολογιακό περιεχόμενο τό 74,2% -με 19,5 διομολογιακές άναφορές- και τά Βασικά Θέματα μέ θρησκευολογικό περιεχόμενο τό 25,8%), αλλά κυρίως ή έκφραση, ως ένας τρόπος χρήσεως μιās συγκεκριμένης όρολογίας στά Προγράμματα Σπουδών (π.χ. ό “μετανάστης” Χριστός) και ό υπάρχων θρησκευτικός συγκρητισμός σέ κάποια κείμενα (π.χ. Θεός, Άλλάχ, Βούδας κ.ο.κ. σέ ίση βάση), μέ τόν όποιον δέν ξεκαθαρίζεται ή διαφοροποίηση μεταξύ των θρησκειών και δέν επιτρέπεται σ' ένα παιδί νά ξεκαθαρίσει αυτά τά ζητήματα, άπεναντίας επιτείνεται ή σύγχυσή του.

Έπίσης, παρεκαλέσαμε νά υπάρξει ιδιαίτερη προσοχή ως προς τό διαθρησκειακό περιεχόμενο του μαθήματος, αλλά και του ύλικου (φωτογραφίες συναντήσεων, συμπροσευχών κ.λπ.), τά όποια μπορούν νά προκαλέσουν σύγχυση στους μαθητές, εάν δέν δοθούν και δέν έξηγηθούν μέ τόν κατάλληλο τρόπο από τους διδάσκοντες. Θεωρούμε ότι, μέσω του διεξαχθέντος Διαλόγου, τά περισσότερα από αυτά διορθώθηκαν, ιδίως στό Δημοτικό και Γυμνάσιο, όπως φαίνεται και στίς συνημμένες παρατηρήσεις, πλήν μιās ή δυο φωτογραφιών στην ΣΤ' Δημοτικού, οι όποιες δέν άφορούν «συμπροσευχή», αλλά δεήσεις στην Μυτιλήνη υπέρ των άπολεσθέντων προσφύγων, οι όποιες δέν έγιναν από κοινού, αλλά διεδέχθησαν ή μία τήν άλλη (βλ. Φ.Μ. σελ. 123).

Έπίσης, μετά από σχετική έπιστολή του Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ναυπάκτου κ. Ίεροθέου προς τήν Ίεράν Σύνοδον, μόλις τήν προηγούμενην έβδομάδα, περί τής υπάρξεως φωτογραφιών καθηρημένου τέως κληρικού σέ λειτουργικές στιγμές, επικοινωνήσαμε άμέσως μέ τους υπευθύνους και οι φωτογραφίες άμέσως άντικατεστάθησαν.

Ως προς τίς γενικές παρατηρήσεις τής Ί. Συνόδου επί των νέων Προγραμμάτων και τής «φιλοσοφίας» αυτών, καταθέτομεν, έν συνεχεία προς

τήν Σεπτήν Ίεραρχίαν, τό σχετικόν κείμενον - ἀπάντησιν τῶν Συντακτῶν τῶν νέων ΠΣ, τά ὁποῖα παρέχουν κατάλληλες ἐξηγήσεις καί διευκρινήσεις καί «ἐκάλυψαν» τίς θέσεις μας.

Δέν παραλείπουμε νά τονίσουμε ὅτι τόν οὐσιαστικότερο ρόλο γιά τήν ἐπιτυχία ἢ μή τῶν ὁποίων Προγραμμάτων Σπουδῶν καί τοῦ ὁποιοῦ μαθήματος, ἔχει ὁ ἐμπνευσμένος διδάσκων. Γι' αὐτό καί χρειάζεται ἡ Πολιτεία νά συνδράμει μέ κάθε τρόπο στό ἔργο τῶν διδασκάλων καί τῶν θεολόγων καθηγητῶν στή σχολεῖα, δι' ἐπιμορφωτικῶν σεμιναρίων καί ὑλικοτεχνικῆς ὑποδομῆς. Ἐτσι θά ἀξιοποιηθοῦν καταλλήλως τά παιδαγωγικά καί μεθοδολογικά στοιχεῖα τῶν νέων ΠΣ, τά ὁποῖα καθιστοῦν ἐλκυστικότερο τό μάθημα, διά τῆς ἐνεργοῦς δημιουργικῆς ἐμπλοκῆς ὄλων τῶν μαθητῶν στή διδακτική διαδικασία, μέσῳ νέων διδακτικῶν μεθόδων, ἡ ἐπιτυχία τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ἀπό τήν ἀνάπτυξη καί παρουσίαση ἐκ μέρους τοῦ διδάσκοντος.

Καθ' ὅλην τήν διάρκειαν τοῦ διαλόγου ἐπιμόνως ζητήσαμε οἱ ὁποῖες διορθώσεις καί ἀλλαγές γίνουν, νά ἀποτυπωθοῦν σέ καινούργια Ὑπουργική Απόφαση, καταργουμένων τῶν Ὑπουργικῶν Αποφάσεων τοῦ προηγουμένου Ὑπουργοῦ Παιδείας.

Ὅλοι πλέον γνωρίζομεν ὅτι ἤδη δημοσιεύτηκαν τά νέα Φ.Ε.Κ. (Φ.Ε.Κ. 2104 τ. Β' /19.06.2017) διά τό Πρόγραμμα Σπουδῶν Δημοτικοῦ -Γυμνασίου καί τό (Φ.Ε.Κ. 2105 τ. Β' /19.06.2017) διά τό Πρόγραμμα Σπουδῶν τοῦ Γενικοῦ καί Ἐπαγγελματικοῦ Λυκείου μέ τήν ρητή ἀναγραφή ὅτι ἡ προηγούμενη Ὑπουργική Απόφασις (Φ.Ε.Κ. 2906 τ.Β'/13.09.2016 & Φ.Ε.Κ. 2920 τ. Β' /13.09.2016) **κ α τ α ρ γ ε ῖ τ α ι .**

Θά ἤθελα ἐδῶ νά σημειώσω τό καλό κλίμα, τό προσηγές καί εὐγενές τοῦ κ. Ὑπουργοῦ, τῶν μελῶν τοῦ Ι.Ε.Π., ἀλλά καί τήν συμβολήν τοῦ Γ. Γ. Θρησκευμάτων κ. Γ. Καλαντζῆ.

Ἐν συνεχείᾳ σᾶς παρουσιάζω ὅλες τίς τροποποιήσεις καί ἀλλαγές, οἱ ὁποῖες ἔγιναν δεκτές, ἐνῶ ἔχει ἐξετασθεῖ ἐάν αὐτές ἔχουν ἐνσωματωθεῖ καί στούς Φακέλους Μαθητοῦ, οἱ ὁποῖοι ἤδη ἀναρτήθηκαν καί εἶναι γνωστοί σέ ὅλους.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ

Α' Κύκλος (Γ' & Δ' τάξη Δημοτικού)

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ Ι. ΣΥΝΟΔΟΥ

Γ' Δημοτικοῦ

Θεματική ἐνότητα 2

α) Ἡ ἀπόπειρα ἀναφορᾶς κοινῶν στοιχείων ἀπό διάφορες θρησκευτικές παραδόσεις εἶναι ἀρκετά συσσωρευτική καί μή δομική, μέ ἀποτέλεσμα νά δημιουργεῖ σύγχυση.

Ἀφαιρέθηκαν ὅσα ἀφοροῦσαν ἄλλες θρησκεῖες καί παρέμειναν μαζί μέ τόν Χριστιανισμό καί οἱ ἄλλες δύο μονοθεϊστικές ἀβρααμικές θρησκεῖες (Ἰουδαϊσμός

καί Ἰσλάμ), ἐνῶ, ὅπως θά φανεῖ καί στίς διορθώσεις, στό ἐπισυναπτόμενο Παράρτημα, ἔγιναν καί περαιτέρω τροποποιήσεις.

β) Ἡ προβολή τῆς ἐορτῆς τῆς Ὑπαπαντῆς μέ σκοπό τήν ἀνάδειξη σεβασμοῦ πρός τά παιδιά, μαζί μέ μία μεγάλη καί διευρυμένη θεματολογία, εἶναι ἀνεπιτυχής.

Διορθώθηκε ἡ σχετική ἀναφορά σύμφωνα μέ τίς παρατηρήσεις τῆς Ἐπιτροπῆς μας.

γ) Ἡ ἔννοια τοῦ «συμβόλου» εἶναι ἀρκετά δύσκολη ὡς πρός τήν κατανόησή του ἀπό τόν μαθητή τῆς Γ' Δημοτικοῦ.

Τά Σύμβολα τῶν ἄλλων θρησκειῶν μεταφέρθηκαν στήν ΣΤ' Δημοτικοῦ καί, μάλιστα, ἀναφέρονται ἐπιγραμματικά. Δέν ἔχουμε εἰς βάθος ἐξέταση, ἀλλά ἐπιφανειακή ἀναφορά συμβόλων.

Στήν Γ' καί Δ' Δημοτικοῦ μέ ποσοστό 8% ἔχουμε ἀναφορά σέ ἀβρααμικές παραδόσεις, στήν Ε' καί ΣΤ' Δημοτικοῦ παρέχονται στοιχειώδεις πληροφορίες ἀπό Ἀνατολικές παραδόσεις (Ἰνδουισμό – Βουδισμό), ἐνῶ ἡ διαχείριση τοῦ ζητήματος τῶν θρησκειῶν στό Δημοτικό γίνεται στή βάση τῆς ἀπλῆς πληροφόρησης, ἐνῶ ἡ εἰς βάθος ἐξέταση γίνεται σέ μεγαλύτερες τάξεις, ὅπως φαίνεται καί ἀπό τούς Φακέλους Μαθητοῦ.

Δ' Δημοτικοῦ

Θεματικές ἐνότητες 1, 4, 5, 6, 7

Οἱ παροῦσες ἐνότητες εἶναι ἀρκετά δύσκολες πρός κατανόηση ἀπό τούς μαθητές τῆς Δ' τάξης τοῦ Δημοτικοῦ γιατί περιέχουν παράλληλες ἀναφορές καί θεωρήσεις, τῶν ὁποίων ἡ ἀνάλυση καί προσέγγιση, ἀπαιτοῦν ἀρκετή ὠριμότητα τόσο ἀπό τόν διδάσκοντα, ὅσο καί ἀπό τόν διδασκόμενο.

Ἐπιπλέον οἱ παράλληλες «ἐννοιες», οἱ «κοινές ἐννοιες», οἱ «ἱερές τελετές», οἱ «ἱερές πορεῖες», οἱ «ἱεροί τόποι», τά «ἱερά βιβλία» καί ἡ γενική ἔννοια «ἄγιος», ὀδηγοῦν σέ μία φαινομενολογική ταύτιση, σύγκλιση ἢ θεματική σύγκριση ἐνῶ ἡ θρησκευολογική τους διάκριση ἀπαιτεῖ ἀρκετές προϋποθέσεις καί ἀπαιτήσεις ἀπό τόν διδάσκοντα, προκειμένου νά μήν ὀδηγηθοῦν οἱ μαθητές σέ μία ἰσοπεδωτική καί συγκρητιστική θεώρηση ὅλων αὐτῶν τῶν «κοινῶν ἐνοιῶν».

Θεματική ἐνότητα 3

Μέ τήν παροῦσα ἐνότητα θά μπορούσε νά συνεχιστεῖ τό ἐκπαιδευτικό ὑλικό τῆς θεματικῆς ἐνότητας 2, τῆς Γ' Δημοτικοῦ καί ὅπωςδήποτε ἀνεξάρτητα ἀπό τό ὑπόδειγμα τῆς ἐορτῆς τῆς Ὑπαπαντῆς.

Θεματικές ἐνότητες 4, 6, 7

Παρουσιάζουν μία διαθρησκειακή προσέγγιση τοῦ βαπτίσματος, τῶν ἱερῶν προσώπων καί τῶν ἱερῶν βιβλίων. αἰ γι' αὐτές τίς θεματικές ἐνότητες, ἀφ' ἐνός ἀπαιτεῖται ἕνας κατηρτισμένος παιδαγωγικά διδάσκων, ὁ ὁποῖος θά βρεῖ τό μέσο νά παρουσιάσει στούς μαθητές τόν τρόπο τῆς διάκρισης, χωρίς νά ἀναχθοῦν σέ πιθανές ὁμοιότητες, παραλληλισμούς ἢ ἰσοδύναμα.

Ἀφ' ἑτέρου δέν δίνουν τή δυνατότητα στούς μαθητές νά κατανόησουν τή σημασία, τή θέση καί τήν ἀξία τους, καί νά ἀναδείξουν μέσα ἀπό τήν παράλληλη μελέτη τους τίς διαφορές καί διακρίσεις. Ὁ μαθητής ἀντιλαμβάνεται ὅτι ὅλα τά

παράλληλα είναι ίδια και μόνο ως προς το λειτουργικό ή φαινομενολογικό φαίνεσθαι διαφέρουν.

Έγιναν οι κατάλληλες διορθώσεις και τροποποιήσεις και, κατ' ούσίαν, όπως φαίνεται και στο Παράρτημα, στην αναλυτική παρουσίαση των αλλαγών και διορθώσεων στις Θεματικές Ένότητες, ιδίως στα Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα των ΘΕ 4 και 5, όσα έζητήσαμε έγιναν αποδεκτά.

Β' Κύκλος (Ε' & ΣΤ' τάξη Δημοτικού)

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ Ι. ΣΥΝΟΔΟΥ

Ε' Δημοτικού

Θεματικές ενότητες 1, 2, 3

Άρκετά δύσκολες έννοιολογικά ως προς το θεματικό τους περιεχόμενο. Δύσκολα ο διδάσκων θα αναδείξει τη διάκριση, εάν μπορέσει. Μέ αντίστοιχη ευκολία ο μαθητής θα οδηγηθεί στη συγκρητιστική ταύτιση.

Ίσως οι θεματικές ενότητες αυτές μετακινηθούν στην ύλη του Λυκείου με αρκετή επεξεργασία ακόμη.

Όπως φαίνεται και στο Παράρτημα, έγιναν οι ανάλογες τροποποιήσεις προς τον σκοπό της αποφυγής του θρησκευτικού συγκρητισμού (βλ. τα Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα της ΘΕ1), ενώ και στον Φ. Μαθητού, φαίνεται ότι οι όποιες θρησκευολογικές αναφορές είναι έπιγραμματικές.

Θεματική ένότητα 5

Θά μπορούσε να αποτελέσει εισαγωγική ένότητα στην ΣΤ' Δημοτικού, επειδή είναι μετέωρη θεματικά ως προς το όλο περιεχόμενο της.

Οι Συντάκτες των νέων ΠΣ θεωρούν ότι αποτελεί συνέχεια της προηγούμενης Ένότητας, ή όποια όμιλεί περί των Προφητών και τουτο για να καταδειχθεί ότι τό κήρυγμα των Προφητών και ή ΠΔ όλόκληρη είναι όχι κτήματα του Ιουδαϊσμού, αλλά της Έκκλησίας, για την ένταξη στην Όποια προετοιμάζουν τούς ανθρώπους, αλλά έξακολουθούν να έχουν έπικαιρότητα και διαχρονικότητα.

ΣΤ' Δημοτικού

Θεματική ένότητα 5

Η Θεματική με τίτλο: «Διαφορετικές παραδόσεις, κοινή συνείδηση», θέλει άρκετή γνώση και δουλειά από μέρος του διδάσκοντα, γιατί δημιουργείται από την ανάγνωση του περιεχόμενου ή έντύπωση ότι αν και ύφίσταται, και μπορεί να ύφίσταται συνεχώς μία διαφορετική θρησκευτική παράδοση, αυτή ή διαφορετικότητα δεν συνεπάγεται διαφοροποίηση αλλά αντίθετα δημιουργεί κοινή εκκλησιαστική ή θρησκευτική (αδιάφορο αυτό) συνείδηση!!! Μία τέτοιου είδους σύγκλιση είναι άρκετά δύσκολη και για τον διδάσκοντα, ώστε να την εκθέσει και να την αναλύσει, και για τον διδασκόμενο ώστε να την κατανοήσει.

Ίσως ή ένότητα αυτή μετακινηθεί στο Γυμνάσιο και μάλιστα υπό την όπτική προσέγγιση της «ένότητας και της έτερότητας - διαφορετικότητας», στο επίπεδο της «συνείδησης» (άλλος ένας όρος άρκετά δύσκολος και δυσερμήνευτος), με άρκετή ανάλυση και επεξεργασία.

Ἡ παρατήρηση τῆς Ἰ. Συνόδου ἔγινε ἀποδεκτὴ καί, ἔτσι, τροποποιήθηκε ἡ ΘΕ σέ «**Διαφορετικές παραδόσεις, ἀναζήτηση τῆς κοινῆς πίστεως**», ὥστε νά μὴν δημιουργεῖται σύγχυση στὸν μαθητὴ καί στὸν διδάσκοντα, περὶ «κοινῆς θρησκευτικῆς συνείδησης».

Παράλληλα, στὸν Φ. Μαθητοῦ (σελ. 100-102), ἔγινε ἡ παραπάνω τροποποίηση καί, ἔτσι, παρουσιάζονται ἐπιγραμματικά κάποιες διαφορὲς τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μέ ἄλλες θρησκευτικὲς παραδόσεις, ὡς πρὸς τὸ Βάπτισμα, τὴν Θεία Εὐχαριστία κ.λπ.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

Α' Γυμνασίου

ΑΠΟΦΑΣΗ Ι.Σ.Ι. Ἡ θεματικὴ ἐνότητα: «*Ἰουδαϊσμός - Ἰσλάμ – Θρησκευτικὲς ἀναζητήσεις καί ἐμπειρίες τῆς μακρινῆς Ἀνατολῆς*», θεωροῦμε ὅτι θά πρέπει νά ἐνταχθεῖ στὴν ὕλη τοῦ Λυκείου ἐπειδὴ στίς τάξεις τοῦ Λυκείου οἱ μαθητὲς ἔχουν πλέον μιὰ σχετικὴ ὠριμότητα κατανόησης τῆς πολυπλοκότητας τοῦ θρησκευτικοῦ γεγονότος καί τῆς θρησκευτικῆς φαινομενολογίας.

Στὸ Λύκειο δηλαδὴ εἶναι δυνατόν νά ἐπιτευχθεῖ μιὰ γνωσιολογικὴ κατανόηση τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ σέ σχέση πρὸς τὴ Παλαιὰ Διαθήκη, ὡς γενεσιουργὸς αἰτία τῆς σχέσης Χριστιανισμοῦ καί Ἰουδαϊσμοῦ, καί τοῦ Ἰσλάμ, ὑπὸ τὴν προοπτικὴ τῆς ἀξιολογικῆς θεώρησης καί σέ σχέση πάντοτε πρὸς τὸ πολιτιστικὸ περιβάλλον συνάντησης τοῦ Χριστιανισμοῦ μέ τὸ Ἰσλάμ.

Εἶναι ἡ μόνη ἀπὸ τίς παρατηρήσεις τῆς Ἰ. Συνόδου, ἡ ὁποία δέν ἔγινε δεκτὴ ἐξ' ὀλοκλήρου, διότι, ὅπως μᾶς ἐξηγήθηκε κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ Διαλόγου, θρησκευτικὰ στοιχεῖα δέν μποροῦν νά παρέχονται μόνο στὴν Β' Λυκείου, γιατί πρέπει νά παρέχονται στὰ πλαίσια τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐκπαίδευσης (ἕως Γ' Γυμνασίου) καί ἔτσι, ἔχουμε στοιχειώδη πληροφόρηση στό Δημοτικὸ καί πιὸ ἀναλυτικὴ στό Γυμνάσιο.

Ἐπί πλέον, στὸν προβληματισμό ὁ ὁποῖος ἐτέθη ὡς πρὸς τὸ ἂν οἱ συγκεκριμέναι ἀναφορὲς μποροῦν νά δημιουργήσουν σύγχυση στὰ παιδιά αὐτῆς τῆς ἡλικίας, οἱ συντάκτες τῶν ΠΣ ἐπεσήμαναν ὅτι, ὡς πρὸς τὸν Ἰουδαϊσμό, καί στὰ παλαιὰ ΠΣ ὑπῆρχε ἡ ἐν λόγω προσέγγιση, καί μάλιστα στό Δημοτικὸ, ἐνῶ τώρα ἔρχεται στό Γυμνάσιο καί, ἀκόμη, ὅτι μπροστὰ στὸν λανθασμένο ἐλληνοκεντρισμὸ πού προβάλλεται ἀπὸ ἀντισημιτικὸ μένος, πρέπει νά τονισθεῖ ὅτι ἡ ΠΔ ἀποτελεῖ κείμενο καί παράδοση τῆς Ἐκκλησίας.

Ὅπως καταγράφεται, ὅμως, πιὸ κάτω, ἄλλαξαν λέξεις καί ὅροι, ὥστε τὰ ζητήματα νά γίνουν πιὸ σαφῆ στὸς ἐκπαιδευτικούς καί μαθητὲς (π.χ. ὁ ὅρος «σπάργανα» στὴ σχέση χριστιανισμοῦ-ἰουδαϊσμοῦ).

Ὡς πρὸς τὴν «Μακρινὴ Ἀνατολή», ἐπισημάνθηκε ἀπὸ τοὺς Συντάκτες τῶν ΠΣ ὅτι τὰ παιδιά ἔχουν προσλαμβάνουσες μέσα στὴν καθημερινότητά τους καί πρέπει νά θιγοῦν ἀπὸ τὸν θεολόγο μέ σωστὸ τρόπο καί νά ξεκαθαρίσουν στό χῶρο τοῦ Σχολείου καί ἀπὸ τὸ ἀρμόδιο μάθημα, πού εἶναι τὰ θρησκευτικὰ (π.χ. ἡ γιόγκα, νά δηλωθεῖ μέ σαφήνεια ὅτι δέν εἶναι γυμναστικὴ, ἀλλὰ θρησκευτικὴ πρακτικὴ). Ἐπίσης, ἐπισημάνθηκε ὅτι δέν ὑφίσταται καθόλου «θεολογία» τῶν ἄλλων θρησκευμάτων καί ὅτι, ἐπί πλέον, τὸ ζήτημα πρέπει νά ἐξετασθεῖ σέ σχέση καί μέ συναφεῖς πληροφορίες πού παρέχονται καί σέ ἄλλα μαθήματα αὐτῆς τῆς τάξης (π.χ. στὴ Γεωγραφία γίνεται λόγος γιὰ τὴν «Ἀπὸ Ἀνατολή».

Β' Γυμνασίου

ΑΠΟΦΑΣΗ Ι.Σ.Ι. Απαιτείται μιά προσεκτικότερη προσέγγιση τῆς Ὁργάνωσης τῆς Ἐκκλησίας στὸν ἱστορικό χρόνο, καί τῆς ἀνάλυσης λειτουργίας τῶν ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν καί δομῶν, χωρὶς τὴν παράλληλη ἱστορική ἀναφορά ἄλλων θρησκευτικῶν κοινοτήτων καί λειτουργίας τῶν θεμάτων καί δομῶν αὐτῶν.

Ἡ παρατήρηση ἔγινε δεκτὴ, ἀφοῦ ὅλα τὰ παραπάνω διορθώθηκαν, ἐνῶ στοὺς Φ. Μαθητοῦ τὰ γεγονότα καὶ τὰ πρόσωπα ξεκαθαρίζονται, ὅπως καί τὰ τῆς σχέσεως δομῶν κ.λπ. ἄλλων θρησκειῶν.

Αἰξίζει νὰ σημειωθεῖ, γιὰ τὴν περιγραφή τοῦ κλίματος στό ὁποῖο διεξήχθη ὁ διάλογος, ὅτι ὅταν μᾶς ἔδειξαν ἀτύπως στον προβολέα κάποιες σελίδες ἀπό τους προετοιμαζομένους τότε Φακέλους Μαθητοῦ, στην *ΘΕ 5 Διάσπαση καί ἀντιπαλότητα στίς Θρησκεῖες, iv. Τό αἶτημα τῶν Θρησκειῶν γιὰ εἰρήνη καί καταλλαγή* ὑπῆρχαν φωτογραφίες μέ συμπροσευχές θρησκευτικῶν ἡγετῶν, τίς ὁποῖες ἐπισημάναμε ὅτι μποροῦν νὰ δημιουργήσουν ζήτημα καί νὰ ἀποτελέσουν ἀφορμὴ ἐπικρίσεων ἐκ μέρους τινῶν. Οἱ συγκεκριμένες φωτογραφίες, ὅπως διεπιστώσαμε, μετὰ τὴν ἀνάρτηση τῶν Φακέλων στο Διαδίκτυο ἔχουν ἀντικατασταθεῖ μέ σχέδια ἢ ἀπλή ζωγραφική, ἀπόδειξη ὅτι ὁ διεξαχθεὶς διάλογος ἦταν ὄντως διάλογος καταλλαγῆς καί ὑπῆρχε καλή διάθεση ἐκ μέρους ὄλων.

Γ' Γυμνασίου

Θεματικές ἐνότητες 2, 3

Οἱ παροῦσες δύο ἐνότητες ἀπαιτοῦν μεγάλη προσοχή τόσο ὡς πρὸς τὴ διατύπωση, ὅσο καί ὡς πρὸς τὴ δομὴ καί παρουσίαση τοῦ περιεχομένου τους. Τό διαθρησκευτικό περιεχόμενο, δέν ἐπιτρέπει στὸν μαθητὴ νὰ κάνει συγκρίσεις θετικές ἢ ἀρνητικές, ἀπλᾶ τὸν θέτει ἐμπρὸς στό «φαινόμενο» τῶν θρησκευτικῶν ἐορτῶν μέ προφανές ἀποτέλεσμα τὴ σύγχυση.

Ἡ παροῦσα πρόταση ἔγινε κατὰ βᾶσιν ἀποδεκτὴ ἀπὸ τοὺς Συντάκτες καί οἱ διευκρινίσεις πέρασαν στοὺς Φ. Μαθητοῦ (ΘΕ 2, σελ. 32 κ.ἐ. καί ΘΕ 3 σελ. 56 κ.ἐ.).

Θεματικὴ ἐνότητα 7

Ἐλλειμματικὴ ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς νηστείας, ὅπου ἐμφανίζεται ὡς μίᾳ διαδικασίᾳ ἀποχῆς ἀπὸ τίς τροφές, χωρὶς καμμία ἄλλη ἀναφορά συγκεκριμένη γιὰ τὸν ὀλιστικό σκοπὸ τῆς νηστείας, ὡς ἄσκησης καί στέρησης.

Προφανῶς ἔγινε ἀποδεκτὴ ἡ παρατήρηση τῆς Ἰ. Συνόδου, διότι τὸ ζήτημα τῆς Νηστείας δέν ὑπάρχει στὴν ΘΕ καί ἔχει μεταφερθεῖ ἄλλοῦ.

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΛΥΚΕΙΟΥ

Οἱ παρατηρήσεις καί οἱ θέσεις τῆς Ἰ. Συνόδου, ἐπὶ τοῦ ΠΣ Λυκείου, ἀφοροῦν κυρίως τὰ προτεινόμενα ὑλικά καί τίς δραστηριότητες (γι' αὐτὸ καί δέν παρουσιάζονται μεγάλες ἀλλαγές στὴ σύγκριση τῶν δύο Προγραμμάτων Σπουδῶν) καί, μάλιστα, τὰ περισσότερα, ὅπως μᾶς διαβεβαίωσαν οἱ Συντάκτες τοῦ νέου ΠΣ, ἀλλὰ καί ἐμεῖς διεπιστώσαμε μετὰ τὴν ἀνάρτηση τῶν Φ. Μαθητοῦ στό διαδίκτυο, ἔχουν διορθωθεῖ, πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὑλικά καί τὰ κείμενα ἔχουν ἀφαιρεθεῖ καί, μάλιστα, κατὰ τὴν μαρτυρία τῶν Συντακτῶν, ἀρκετά νωρίς,

ἀμέσως σχεδόν μετά τήν ἀποστολή τῆς ἀπό 28.9.2016 ἐπιστολῆς τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος κ. Ἰερωνύμου πρὸς τόν Πρωθυπουργό, στήν ὁποία ἀναφέρονται.

Ἐπί τῆς παρατηρήσεως τῆς Ἱ. Συνόδου ὅτι «στό ΠΣ τοῦ Λυκείου πρέπει νά εἶναι περισσότερο ἐμφανῆ τά στοιχεῖα πού ἀφοροῦν στό πρόσωπο τῆς Θεοτόκου καί τῶν Ἁγίων τῆς Ἐκκλησίας, στήν σημασία τῆς Θείας Λατρείας, στόν χαρακτήρα τῆς προσευχῆς, τῆς ὀρθόδοξης ἀνθρωπολογίας, ὥστε νά ἀποφευχθεῖ ἡ κατανόηση τοῦ μαθήματος ὡς οἰωνικῶν Σπουδῶν ἢ Ἀγωγῆς τοῦ Πολίτη», ἐπισημαίνουμε ὅτι φαίνεται νά ἔγινε ἀποδεκτὴ, καθὼς οἱ ἀναρτηθέντες στό διαδίκτυο Φάκελοι τοῦ Μαθητοῦ περιέχουν πλούσιο ὑλικό κειμένων καί φωτογραφιῶν ἀπό τήν ὀρθόδοξη παράδοση.

Α' ΛΥΚΕΙΟΥ

Θ.Ε. 1 ΑΝΘΡΩΠΟΣ / ΠΡΟΣΩΠΟ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ Ι. ΣΥΝΟΔΟΥ: Δίδεται στους μαθητές τὸ τραγούδι "Ὁ Προσκυνητὴς" τοῦ Ἀλκίνοου Ἰωαννίδη μὲ κενὰ σὲ ὀρισμένους στίχους καί ὁ μαθητὴς καλεῖται νά βρεῖ ἀπὸ πού λείπουν καί νά συμπληρώσει τίς λέξεις: "ταξίδι-ψυχὴ μου-κάποιος-τάματα (2) - προσευχὴ - ἔρωτας - ἀγάπη".

Τὸ τραγούδι αὐτὸ πού γράφτηκε μὲ ἀφορμὴ τὸ βιβλίο «ΟΙ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΕΝΟΣ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΟΥ», δρᾷ ὡς ἐρέθισμα γιὰ τήν διαπραγμάτευση τοῦ θέματος, τὸ ὁποῖο ἐξελίσσεται σταδιακά καί καταλήγει στήν ἀναζήτηση τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ἀποφασίστηκε ἀπὸ τὸν Διάλογο τὸ τραγούδι νά παραμείνει (βλ καί τὸν Φ.Μ., σελ. 10-11).

1.3 ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ (3^ο δίωρο)

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ Ι. ΣΥΝΟΔΟΥ:

1. Ἐπικοινωνία μὲ τοὺς ἀνθρώπους; μὲ τὸν Θεό;

Καί μὲ τὸ Θεό καί τοὺς ἀνθρώπους, ὅπως δηλώνεται ξεκάθαρα, τόσο στὰ Προσδοκώμενα Μαθησιακά Ἀποτελέσματα, ὅσο καί στήν Ἀξιολόγηση.

2. Τὸ ἐκπαιδευτικὸ ὑλικὸ παραθέτει πρὸς διδασκαλία καί μελέτη:

α) ἓνα ἰνδιάνικο παραδοσιακὸ παραμῦθι (Ὁ Ἄνεμος) γιὰ τὸν "Ἄνεμο" πού ἀπήγαγε τὴν ὄμορφη κόρη ἑνὸς ἰνδιάνου φύλαρχου **(ΚΑΤΑΡΓΗΘΗΚΕ)**,

β) τοὺς στίχους ἀπὸ τὸ τραγούδι "Ὁ Μπαγάσας" τοῦ Νικόλα Ἰσιμου (1997, "Ρέ μπαγάσα! Περνάς καλά ἐκεῖ πάνω..." **(ΚΑΤΑΡΓΗΘΗΚΕ)**,

γ) τοὺς στίχους ἀπὸ τὸ "Περιβόλι" (1966) **(ΠΑΡΑΜΕΝΕΙ ΟΜΟΦΩΝΩΣ - στὸν Φ.Μ. ὑπάρχει στήν ὑποενότητα «Πέρασμα ἀπὸ τὴ φιλία καὶ τὴ λαχτάρρα συναναστροφῆς στὴ θρησκεία ὡς ἐπικοινωνία μὲ τὸ ἱερό», σ. 29)** καί τὴν "Συννεφούλα" (1966) τοῦ Διον. Σαββόπουλου **(ΚΑΤΑΡΓΗΘΗΚΕ)**,

δ) τὸν 61ο Ψαλμὸ **(ΠΑΡΑΜΕΝΕΙ ΟΜΟΦΩΝΩΣ - στὸν Φ.Μ. ὑπάρχει στήν ὑποενότητα «Πέρασμα ἀπὸ τὴ φιλία καὶ τὴ λαχτάρρα συναναστροφῆς στὴ θρησκεία ὡς ἐπικοινωνία μὲ τὸ ἱερό», σ. 30)**,

ε) στίχους ἀπὸ τὸ τραγούδι "Umbrella" (2007) τῆς Rihanna, **(ΚΑΤΑΡΓΗΘΗΚΕ)**,

στ) κείμενα για τον "Θεῖο Ἐρωτα" καὶ τὴν "Προσευχή", (ΠΑΡΑΜΕΝΟΥΝ ΟΜΟΦΩΝΩΣ - στὸν Φ.Μ. ὑπάρχει στὴν ὑποενότητα «*Ἡ προσευχή, ἡ λατρεία, ἡ θεογνωσία καὶ ἡ θεολογία ὡς ἐπικοινωνία στὶς χριστιανικὲς θρησκευτικὲς παραδόσεις*», σ. 31),

ζ) κείμενο τοῦ Ἰσπανοῦ Ἀγίου τῆς Ρ/καθολικῆς Ἐκκλησίας Ἰωάννου τοῦ Σταυροῦ, (ΠΑΡΑΜΕΝΕΙ ΟΜΟΦΩΝΩΣ - στὸν Φ.Μ. ὑπάρχει στὴν ὑποενότητα «*Ἡ προσευχή, ἡ λατρεία, ἡ θεογνωσία καὶ ἡ θεολογία ὡς ἐπικοινωνία στὶς χριστιανικὲς θρησκευτικὲς παραδόσεις*», σ. 32-33),

η) τοὺς στίχους ἀπὸ τὸ τραγούδι "Δίψα" (2003) τοῦ Νίκου Πορτοκάλογλου ("Δέν εἶν' ἡ ἴρκη, ἡ μάγισσα, σοῦ σέξ ἡ θεά, ἡ αλυψώ, ἡ Ναυσικᾶ μέ τοῦ μπαμπά τά λεφτά ...") (ΠΑΡΑΜΕΝΕΙ ΟΜΟΦΩΝΩΣ - στὸν Φ.Μ. ὑπάρχει στὴν ὑποενότητα «*Ἡ προσευχή, ἡ λατρεία, ἡ θεογνωσία καὶ ἡ θεολογία ὡς ἐπικοινωνία στὶς χριστιανικὲς θρησκευτικὲς παραδόσεις*», σ. 32-36) καί

θ) ἀμέσως μετὰ ἀκολουθεῖ ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν "Ἐπί τοῦ Ὁρους Ὀμιλία" (Ματθ. κεφ. 5 – 7) (ΠΑΡΑΜΕΝΕΙ ΟΜΟΦΩΝΩΣ ἀφοῦ εἶναι σέ ἄλλη ἐνότητα μέ τίτλο «*Τρόπος ουσιαστικῆς ἐπικοινωνίας: ἀναζητώντας ἓνα πρότυπο*» - στὸν Φ.Μ. παρουσιάζεται στίς σελ. 37-38).

Προφανῶς, μόνο ἐάν ὑποβαθμισθεῖ ἡ βαθεῖα θεολογική καὶ ἀνθρωπολογική διάσταση τῆς "Ἐπί τοῦ Ὁρους Ὀμιλίας" μπορεῖ νά συνδεθεῖ μέ τοὺς στίχους τῶν παραπάνω τραγουδιῶν. Τό ἐκπαιδευτικό ὑλικό δίνει τροφή γιά σκέψη πάνω σέ ἔννοιες, ὅπως ἡ "ἐπικοινωνία", πού ἔχουν, πλὴν ἄλλων καὶ θρησκευτικὴ σημασία, προσπαθώντας ὁμως νά προβληματίσει γι' αὐτές μέ τά ἐργαλεῖα τῆς ψυχολογίας ἢ τῆς μουσικῆς κ.λπ. ἀλλά πάντως ὄχι ὡς κύριο ἀντικείμενο θεολογικοῦ προβληματισμοῦ.

Ὅλο τό παραπάνω ὑλικό δέν συνδέεται ἄμεσα μέ τὴν «Ἐπί τοῦ Ὁρους Ὀμιλία», ἀλλά μέ σταδιακό τρόπο ὁ μαθητὴς ὀδηγεῖται στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐπικοινωνίας μέ τό Θεό, μέσα ἀπὸ τό πέρασμα ἀπὸ τὴ φιλία καὶ τὴ λαχτάρα συναναστροφῆς, στή θρησκεία ὡς ἐπικοινωνία μέ τό ἱερό καί, τελικά, σέ ἓνα τρόπο οὐσιαστικῆς ἐπικοινωνίας, μέσα ἀπὸ τὴν ἀναζήτηση ἑνὸς προτύπου σάν αὐτό τῆς Ἐπί τοῦ Ὁρους Ὀμιλίας (στοὺς Φ.Μ., σελ. 27-39).

4.1 ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ (1^ο δίωρο)

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ Ι. ΣΥΝΟΔΟΥ: Τό κεντρικό ζήτημα τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ αὐτεξουσίου τοῦ ἀνθρώπου, στό ὁποῖο ἔχει συνεισφέρει τόσες πολλές καὶ κεφαλαιώδεις προτάσεις ἢ ὀρθόδοξη πατερική καὶ ἐν γένει θεολογική γραμματεία περιορίζεται σέ ἐκπαιδευτικό ὑλικό μέ πατερικά κείμενα μόλις 1 σελίδας καὶ ἐμπλέκεται μέ ἄσχετα πρὸς τὴν ὀρθόδοξη ὀπτική, δοκίμια γιά τοὺς φυλακισμένους, στίχους ἀπὸ ἑλληνικό παραδοσιακό τραγούδι γιά τὴν φυλακή, στίχους γιά τὴν "Ἐξοδο" τῶν Ἑβραίων, ἀπὸ ξένα τραγούδια (*spirituals*, ὅπως τό "Go Down Moses" τοῦ Louis Armstrong κ.λπ.). Εἶναι σαφές καὶ ἐδῶ πού πέφτει τό κέντρο βάρους: ἡ βασική θέαση τοῦ ζητήματος τῆς ἐλευθερίας μέ ἀφετηρία τὴν κοσμική ὀπτική διαφόρων τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν (πολιτική, κοινωνιολογία κ.λπ.) στὴν ὁποία ἀπλῶς συνεισφέρει καὶ συμβάλλει ἡ θεολογική προσέγγιση.

Ἡ πρότασις ἔγινε δεκτὴ καὶ τὸ ὑλικὸ ἔχει τροποποιηθεῖ, σύμφωνα μὲ τὶς ὑποδείξεις τῆς ἐπιστολῆς τοῦ Μακαριωτάτου ἀπὸ 28.9.2016, ἡ ὁποία ἐλήφθη σοβαρότατα ὑπ' ὄψιν τῶν συντακτῶν τῶν ΠΣ, ἐνῶ καὶ στὸν Φ. Μαθητοῦ, στίς σ. 161-163 παρουσιάζονται πλούσια κείμενα ἀπὸ τὴν Ἁγία Γραφή, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία περὶ τῆς ἔννοιας τῆς ἐλευθερίας, τοῦ αὐτεξουσίου κ.λπ.

Β' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΘΕ 1: ΘΕΟΣ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ Ι. ΣΥΝΟΛΟΥ: *Ἀυτοαποκάλυψη τοῦ Θεοῦ δὲν ἀναφέρεται πουθενά.*

Στὴν παραπάνω στήλη Μέθοδος-Δραστηριότητες τοῦ ΠΣ φαίνεται ξεκάθαρα, ὅτι δὲν ὑποτιμᾶται καθόλου ἡ αὐτοαποκάλυψη τοῦ Θεοῦ, ἐνῶ καὶ στὰ παρατιθέμενα κείμενα καὶ στίς Εἰκόνες πού ὑπάρχουν στὸν Φάκελο Μαθητοῦ (σελ. 10-16) παρουσιάζεται ἡ αὐτοαποκάλυψη τοῦ Θεοῦ καί, μάλιστα, φαίνεται καὶ ἡ διαφορὰ μὲ ἄλλες θρησκείες.

1.2 ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ (2^ο δίωρο)

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ Ι. ΣΥΝΟΛΟΥ: *Ἀντιλήψεις γιὰ τὴ Δημιουργία καὶ τὴν προέλευση τοῦ κόσμου στίς Θρησκείες (στον Χριστιανισμό καὶ στίς Θρησκείες).*

Στὴν στήλη Ἀξιολόγηση τοῦ Προγράμματος Σπουδῶν παρουσιάζεται ξεκάθαρα ἡ ὀρθόδοξη χριστιανικὴ διδασκαλία, ἀλλὰ καὶ στὸν Φ. Μαθητοῦ, στίς σελ. 17, 18 καὶ 19 παρουσιάζεται ἡ σχετικὴ βιβλικὴ διήγηση τῆς Γενέσεως καὶ στίς σελ. 21, 22 καὶ 23 ἡ ὀρθόδοξη χριστιανικὴ ἀντίληψη περὶ τῆς Δημιουργίας μέσα ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ γραμματεία.

2.3 ΠΑΡΑΔΟΣΗ (3^ο δίωρο)

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ Ι. ΣΥΝΟΛΟΥ: *Ποιὰ Παράδοση;*

Ἡ παράδοση ὀριοθετεῖται στὴ ζωὴ τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας στὸν Τόπο μας καὶ ἐπὶ πλέον ἀναφέρεται στὴν σημασία αὐτῆς τῆς παράδοσης στὴν θεολογία καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ζωὴ. Στὸν Φ. Μαθητοῦ καὶ στὴν σελ. 60 ὑπάρχει ἐκτενὴς ἀναφορὰ στὴν Χριστιανικὴ Παράδοση, τὴν Θεία Λατρεία κ.λπ.

3.2 ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ (2^ο δίωρο)

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ Ι. ΣΥΝΟΛΟΥ:

α) *Ποιὰ εἶναι τὰ στερεότυπα καὶ οἱ προκαταλήψεις;*

π.χ. οἱ γυναῖκες κατώτερες ἀπὸ τοὺς ἄνδρες, στερεότυπα φυλῆς, θρησκευματος κ.λπ. Σέ ὅλα αὐτὰ παρουσιάζεται ἡ θεολογικὴ θέση τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας (Φ.Μ. σελ. 87).

β) *Δίνονται στὸν μαθητὴ ὡς ἀφορμὲς γιὰ προβληματισμὸ γύρω ἀπὸ τὴν ἔννοια "Στερεότυπα" διάφορες φωτογραφίες, τῆς μουσουλμάνας μαθήτριας μὲ μανδύλα σὲ ἑλληνικὴ παρέλαση, ἀπὸ κατάστημα μουσουλμάνου ἰδιοκτήτη μὲ ἀραβικὴ ἐπιγραφή στό κέντρο τῆς Ἀθήνας, ἡ φετινὴ φωτογραφία τῆς Αἰγύπτιας ἀθλήτριας καὶ τῆς Γερμανίδας ἀθλήτριας ἀπὸ ἀγῶνα μπίτς βόλεϊ στοὺς Ὀλυμπιακοὺς ἀγῶνες τοῦ Ρίο. Εἶναι ἐνδεικτικὴ καὶ ἐδῶ ἡ ἐξαλλαγὴ τοῦ μαθήματος μὲ ἐπίκεντρο τὴν*

κοινωνιολογία τῆς θρησκείας, τὴν ἐθνολογία, τὴν πολιτικὴ ἐπιστήμη καὶ ὄχι τὸν θεολογικὸ προβληματισμὸ πάνω στὶς διαθρησκευτικὲς ἢ ἐθνολογικὲς διαφορὲς.

Τὰ παραπάνω παραδείγματα ἔχουν καταργηθεῖ ἀπὸ τὸν Φάκελο Μαθητοῦ, ἐκτός ἀπὸ αὐτὸ τῆς Αἰγύπτιας ἀθλήτριας, τὸ ὁποῖο, ὅμως, ἔχει μεταφερθεῖ στὴν ἐπόμενη ἐνότητα (3.3) πού ἀφορᾷ στὴν πολυπολιτισμικότητα (Φ.Μ. σελ. 94).

3.4 ΔΙΑΛΟΓΟΣ (4^ο δίωρο)

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ I. ΣΥΝΟΔΟΥ:

A) Στὸ πλαίσιο νοηματοδοτήσεως τῆς ἔννοιας "Διάλογος" δίδεται μιὰ γελοιογραφία τοῦ Economist γιὰ τοὺς θρησκευτικὸς πολέμους: ἓνα πεδίο μάχης γεμάτο ἐρείπια καὶ νεκρούς, ἓνας ἐπιζῶν ἀναφέρει "Ὅλα ξεκίνησαν μὲ μιὰ διαφωνία ποιανοῦ ὁ θεὸς ἦταν πιὸ εἰρηνικός, καλοσυνάτος καὶ συγχωρητικός". Πρόκειται γιὰ ἀντιθρησκευτικὰ ἐρεθίσματα πού ὑποβάλλουν στὸν μαθητὴ στὸ πλαίσιο ἑνὸς μαθήματος θρησκευτικῆς ἀγωγῆς, τὴν ἀποδοχὴ τῆς ἰδέας ὅτι οἱ θρησκείες εἶναι ὑπαίτιες γιὰ τὴν βία στὸν κόσμον καὶ ὅτι ἡ ἰσχυρὴ πίστη, ὁδηγεῖ σὲ μισαλλοδοξία. Αὐτὴ εἶναι ἡ θέση τοῦ ἐπίσημου σχολείου στὸ πλαίσιο τοῦ μαθήματος τῶν Θρησκευτικῶν; αἱ ἐν πάσῃ περιπτώσει, μήπως αὐτὸ εἶναι τὸ ἀντικείμενο ἀνάλυσης τῆς κοινωνιολογίας τῶν θρησκευτικῶν ἢ τοῦ μαθήματος τῆς ἀγωγῆς τοῦ πολίτη;

Ἡ πρόταση ἔγινε ἀποδεκτὴ καὶ ἡ γελοιογραφία ἔχει ἀφαιρεθεῖ.

B) ἀτὰ τὴν νοηματοδότηση τῆς ἔννοιας "Διάλογος", παρατίθεται καὶ ἡ ἐξιστόρηση τοῦ Σχίσματος Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἐξιστόρηση αὐτὴ στὸ πλαίσιο τῆς ἔννοιας "Διάλογος", βγάζει τὸ σύνθετο πρόβλημα τοῦ Σχίσματος ἀπὸ τὴν ἀνάλυση τῆς θεολογικῆς διαφορᾶς τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, καὶ τὸ ἀντιμετωπίζει ἀπλῶς ὡς ἓνα πρόβλημα ἔλλειψης "Διαλόγου" μὲ κοσμικὰ κριτήρια κοινωνικῆς καὶ ἠθικῆς ἀνάλυσης».

Δέν ὑπάρχει καμία ὑποτίμηση των θεολογικῶν διαφορῶν, οὔτε ὑποστηρίζεται ὅτι τὸ Σχίσμα ὑπῆρξε συνέπεια ἔλλειψης διαλόγου. Τονίζεται, ὅμως, ἡ σημασία τοῦ θεολογικοῦ διαλόγου γιὰ τὴν ὑπέρβαση τῶν θεολογικῶν διαφορῶν πού εἶναι δεδομένο ὅτι ὑπάρχουν (Φ.Μ., σελ. 101-106)

4.3 ΕΚΦΡΑΣΗ (3^ο δίωρο)

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΗ I. ΣΥΝΟΔΟΥ: Πῶς θὰ ἀντιμετωπίσω ὡς χριστιανὸς τὸ Ἰσλάμ; ἀνοῦμε κριτικὴ Θρησκευτικῶν ἢ ἐπὶ ἴσοις ὅροις Θρησκευτιολογία;

Ἡ παρατήρηση ἔγινε ἀποδεκτὴ διότι δέν ὑπάρχει καμία ἀναφορά στὸ Ἰσλάμ (Φ.Μ., σελ. 129-136).

Σημειῶνω ὅτι μὲ ὅλες τὶς παραπάνω ἀλλαγές, συνεφώνησε καὶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Κρήτης, ἡ ὁποία συμμετεῖχε εἰς τὸν διάλογον, διὰ τοῦ ἐκπροσώπου Αὐτῆς, Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Ἀρκαλοχωρίου κ. Ἀνδρέου, ὁ ὁποῖος, μάλιστα, κατὰ τὴν τελευταῖα συνάντηση τοῦ διαλόγου «τόνισε ὅτι ὅλοι καὶ ὁ ἴδιος ὡς ἐκπρόσωπος τῆς Ἐκκλησίας ρήτης προσῆλθαν στὸν διάλογο μὲ τὶς καλύτερες προθέσεις, μὲ προτάσεις καὶ μὲ διάθεση καλοπροαίρετη καὶ ἐποικοδομητική. Χαρακτήρισε σημαντικὴ τὴν συνεργασία πού ἀναπτύχθηκε, κατὰ τὴν ὁποία στὴν

ἀρχή ὑπῆρξε ἀρκετή θεωρητικολογία, ὅμως στήν πράξη ἀποκαλύφθηκε, κατά τήν προσωπική του ἀποψη, ἡ ἀξία τοῦ νέου ΠΣ στούς Φακέλους Ὑλικοῦ τοῦ μαθήματος, πού ὁ ἴδιος ἴδιος εἶδε. Συνέχισε λέγοντας ὅτι, ἂν καί ἦλθε μέ περίσκεψη, φεύγει πολύ ἀναπαυμένος καί αἰσθάνεται τήν ἀνάγκη νά συγχαρεῖ τοὺς συντάκτες τῶν νέων ΠΣ γιά τήν ἐξαιρετική ἐργασία πού ἐπετέλεσαν καί τοὺς κάλεσε νά ἀξιοποιήσουν καί τίς κριτικές πού δέχθηκαν, ἀφοῦ ἡ ὠραιότητα φανερώνεται στήν ποικιλομορφία καί στόν σεβασμό στήν ἄλλη ἀποψη. Λείνοντας δέ τόν διάλογο, ἐκ μέρους του, ἀναφώνησε “Δόξα τῷ Θεῷ”».

Τώρα ἐπιθυμῶ καταληκτικά νά σημειώσω μερικές σκέψεις μου· Δεχθῆτε παρακαλῶ αὐτές, μέ χριστιανική συγκαταβατικότητα.

«Τό Νέο Πρόγραμμα Σπουδῶν, ἀπό ἀποψη ἐπιστημονική, δέν μπορεῖ νά ὑποστηριχθεῖ ὅτι εἶναι θρησκευολογικό, οὔτε ὅτι ἀκολουθεῖ τήν λεγόμενη φαινομενολογική προσέγγιση. Μέ τήν Φ.Π. ἐπιδιώκεται νά τονιστεῖ ἡ σημασία πού μπορεῖ νά ἔχει τό θρησκευτικό φαινόμενο γενικότερα (καί ὄχι μέ τήν συγκεκριμένη θρησκεία) γιά τόν πολιτισμό καί τόν ἄνθρωπο» (Στογιαννίδης).

Τόν οὐσιαστικότερο ρόλο γιά τήν ἐπιτυχία τόν ἔχει ὁ ἐμπνευσμένος διδάσκων. Ἐάν αὐτό ἰσχύει, τότε τό ὁποιοδήποτε Πρόγραμμα Σπουδῶν μπορεῖ εὐκολά νά ἀποδομηθεῖ ὡς πρὸς τήν φιλοσοφία του. Στό Νέο Πρόγραμμα Σπουδῶν δύναται νά ἰσχύσει αὐτό.

Ὁ διδάσκων θά κάνει ὥστε τό Μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν νά γίνει ἓνα ἐξαιρετικά σπουδαῖο μάθημα, πού μπορεῖ νά δώσει ἀπαντήσεις ἀπέναντι σέ κρίσιμα ὑπαρξιακά ζητήματα, ὅπως ὁ θάνατος, ἡ ζωή, ἡ εὐτυχία, ὁ πόνος, ἡ ὑπαρξη ἢ ἡ ἀνυπαρξία τοῦ Θεοῦ, ἡ κοινωνική ἀδικία, οἱ πάσης φύσεως ἀνισότητες, ἡ διατήρηση καί διάσωση τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος κ.ἄ. καί νά καταδείξει τήν τεράστια συμβολή τῆς θρησκείας στό πνεῦμα, στήν τέχνη καί στόν πολιτισμό. Ἐτσι τό Μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν καλλιεργεῖ στούς μαθητές μιὰ κουλτούρα διαλόγου μέ τά ἐρωτήματα αὐτά. Ἡ πεμπτοσύνη τῆς προσφορᾶς του βρῖσκεται στό ὅτι πραγματεύεται θέματα πού σχετίζονται μέ τό νόημα τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης.

- Ἐδοκίμασα βαθειά ἐκπληξη ὅταν στά ἀρχεῖα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, βρήκαμε τά βιβλία τοῦ 2006, μέ τίς παρατηρήσεις τῆς τότε Συνόδου, οἱ ὁποῖες ἀποτυπώθηκαν καί σέ ἐπιστολή πρὸς τήν τότε Ὑπουργό Παιδείας καί σᾶς διαβεβαιῶ πῶς αἰσθάνομαι ἀπογοητευμένος ἀπό ἐκείνους πού τολμοῦν καί ἐπιμένουν στήν ἐπαναφορᾶ των.

- Ὁ διάλογος μέ τό διαφορετικό δέν μπορεῖ νά ἀπουσιάζει ἀπό τό Μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν σέ μιὰ κοινωνία πού βιώνει τόν πλουραλισμό μέσα ἀπό τόν κόσμο τῆς πληροφορικῆς.

Ἐτσι τό Μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν ἂν ἐπιδιώκει νά εἶναι ἓνα μάθημα ὑποχρεωτικό γιά ὅλους, ἀνεξάρτητα ἀπό τίς θρησκευτικές τους πεποιθήσεις,

τότε δέν ἔχει τήν πολυτέλεια νά πραγματεύεται θέματα μόνο μέσα ἀπό τήν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία· κρίνεται ἀναγκαία ἡ ἀναφορά σέ σύγχρονα μεγάλα θρησκευματα, ὄχι ὁμως νά ἀξιοποιήσει τήν διδασκαλία τους ὡς ἐρμηνευτικό πλαίσιο, ἀλλά γιά νά δώσει στόν μαθητή τήν εὐκαιρία νά ἀντιληφθεῖ ὅτι τό θρησκευτικό φαινόμενο βιώνεται ποικιλοτρόπως καί ὅτι τό νόημα τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς μπορεῖ νά ἐρμηνεύεται μέσα ἀπό πολλές διαφορετικές καί ἀντικρουόμενες ὀπτικές γωνίες. Ἔτσι τό Μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν καθίσταται μάθημα πού καταφάσκει στόν διάλογο καί στήν ἀναγνώριση τῆς θρησκευτικῆς ἑτερότητας.

Ἐξ ἄλλου, σέ μιά κοινωνία ἑτερότητας καλεῖται νά ζήσει ὁ μελλοντικός πολίτης καί σέ μιά κοινωνία ἑτερότητας καλεῖται νά καλλιιεργήσει τή θρησκευτική του συνείδηση. (Ἐδῶ ἀποκλείονται οἱ φανατισμοί, φονταμενταλισμοί, μισαλλοδοξίες κ.τ.ῶ.).

- Τό πρόβλημά μας σήμερα εἶναι ὅτι ἔχουμε χάσει τή «διανόηση» (Πανεπιστήμια, Λογοτεχνία, Καλλιτεχνικός χῶρος, Ἐκπαίδευση). Χρειαζόμαστε αὐτούς πού θά διαλεχθοῦν μέ τήν ἐποχή μας, καί θά ἀναδείξουν τήν μαρτυρία τοῦ Εὐαγγελίου, καί τότε πολλοί ἄθεοι θά γίνουν ἔνθεοι. Ὅταν μιᾶμε γιά ἕναν Θεόν πού προσβάλλεται ἀπό τίς ἁμαρτίες μας σάν τοὺς θεοὺς τοῦ δωδεκαθέου, τότε αὐτόν τόν Θεόν σᾶς ὁμολογῶ δέν τόν θέλω, δέν τόν ἔχω ἀνάγκη.

- Σήμερα φτάσαμε σέ μιά κοινωνία ἢ ὁποία εἶναι πάρα πολύ διαφορετική. Ἐχει ἐντελῶς ἄλλη εἰκόνα. Ἔτσι, π.χ. ἔχει φύγει ἡ ὀνοματοδοσία ἀπό τό Βάπτισμα, ὁ ἐκκλησιαστικός Γάμος ἔχει ἐν πολλοῖς ἀντικατασταθεῖ ἀπό τίς ποικίλες συμβιώσεις. Ἡγέτες ἀρνοῦνται νά ὀρκισθοῦν στό Εὐαγγέλιο, ὁ ἠλεκτρονικός ἄνθρωπος εἶναι παρών, οἱ μεταναστεύσεις τρομακτικές, πραγματική μάχη καί ἀναμέτρηση μέ τήν Ἱστορία.

Σᾶς παρακαλῶ, ἐδῶ πρέπει ἔνδακρεις νά ἀναρωτηθοῦμε τίς πταίει;

- Συγχωρέστε μου καί κάτι τελευταῖο.

Νομίζω ὅτι ἀπό τό 1980 καί ἐντεῦθεν τό Μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν τελεῖ ὑπό διαρκή ἀμφισβήτηση. Καί διερωτῶμαι δύο τινά·

α) Πῶς εἶναι δυνατόν σέ μιά κοινωνία μέ τόσο πλούσια πολιτισμική καί θρησκευτική παράδοση νά προκύπτει κατά καιροὺς ἔντονος προβληματισμός, ἐνστάσεις, ἐντάσεις, ἐρωτήματα, ἀμφισβητήσεις κ.λ.π. σχετικά μέ τό Μάθημα τῶν Θρησκευτικῶν;

Ἡ ἀπάντηση δέν εἶναι εὐκόλη. Ψάχνουμε νά βροῦμε τήν ταυτότητά μας. Ἐρίζουμε, συγκρουόμεθα καί ἀποτέλεσμα μηδέν.

β) Μήπως τό πρόβλημα εἶναι ὅτι ὡς Ἐκκλησία καί Ἱεραρχία, ἐδῶ καί τόσες δεκαετίες δέν ἔχουμε θεολογικόν λόγον; Ἡ θεολογία ἀπουσιάζει ἀπ' τήν ποιμαντική μας, τά κηρύγματά μας, τήν καθημερινή ζωή τῆς Ἐκκλησίας.

- Δέν πείσαμε ἀκόμη γιά τήν καθολική μορφωτική ἀξία τοῦ μαθήματος. Δέν ἀμφισβητεῖται μέ ἄλλα λόγια ὁ τρόπος διδασκαλίας του, τά μοντέλα διδασκαλίας, τά ἐν χρήσει ἐγχειρίδια, τό Πρόγραμμα Σπουδῶν, ἢ ἄλλα ζητήματα, ἀλλά ἡ ἴδια ἡ δυνατότητά του νά ἐκπαιδεύσει τοὺς μαθητές.

Καί δέν θά μπορέσουμε ποτέ νά ἀντιμετωπίσουμε ἀποτελεσματικά τήν παρατεταμένη κρίση, ἂν δέν ξεκινήσουμε ἀπό τή διαπίστωση ὅτι ἡ ἑλληνική κοινωνία, στή συντριπτική της πλειοψηφία. δέν δέχεται τήν πνευματική ἀξία τοῦ μαθήματος, δηλαδή τό λόγο ὑπαρξης τοῦ μαθήματος στά Προγράμματα Σπουδῶν τοῦ Σχολείου, καί δέν τοὺς ἐνδιαφέρουν διόλου τεχνικά ζητήματα καί ἐπί πλέον, ἡ κρίση αὐτή ἀντανακλᾷ μιᾶ βαθύτερη κρίση πού ἀφορᾷ τή θέση καί τό ρόλο τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας μέσα στήν ἑλληνική κοινωνία.

- Τό ὅλο θέμα μέ τό ΜπΘ, τό ὁποῖον μᾶς ἐταλάνισε τόσα χρόνια, γιατί δέν εἶναι σημερινό, πρέπει νά μᾶς προβληματίσει. Ἀναδείχθηκε σέ ἓνα «ἐμβληματικό» πρόβλημα πού ἀναδεικνύει πολλές ἀπό τίς παθογένειές μας καί σκεπτικισμό γύρω ἀπό τίς στρατηγικές μας.

Θά συνεχίσουμε μέ ἓνα μοντέλο διοικήσεως τοῦ 1969 καί μέ Κανονισμούς ἐργασιῶν τῶν δύο Σωμάτων (Δ.Ι.Σ. & Ι.Σ.Ι.) τοῦ 1977;

Νομίζω τέτοια θέματα δοκιμάζουν τίς ἀντοχές μας, τήν ἐνότητά μας, καί δέν εἶναι δυνατόν νά διαπραγματευόμεθα 80 ἄνθρωποι -ἔστω ἅγιοι- σέ κοινή συνεδρίαση, χωρίς νά γνωρίζουμε σέ βάθος τό ἐπιστημονικό καί ἱστορικό τοῦ θέματος, καί νά γινόμαστε ὄργανα ὁμάδων καί συντεχνιακῶν συμφερόντων (ἀκολουθεῖ ἡ Ἐκκλησιαστική Ἐκπαίδευση καί βλέπετε, γράφουν, σκέπτονται οἱ ἐκπαιδευτικοί πού διακονοῦν ἐκεῖ, σάν νά εἶναι δική τους ὑπόθεση καί ἀγνοοῦν παντελῶς τήν Ἐκκλησία).

Χρειάζεται σέ κάθε θέμα μιᾶ συγκεκριμένη ἐπιστημονική ἐπιτροπή, μέ τοὺς κορυφαίους ἐκ τῶν εἰδημόνων ἐκάστοτε, χριστιανούς ἐπιστήμονες.

Ἐδῶ φαίνεται καθαρά πιά, ὅτι οἱ Συνοδικές Ἐπιτροπές, ὅπως συγκροτοῦνται καί λειτουργοῦν, εἶναι πλέον ξεπερασμένες.

- Ὡσαύτως πρέπει μέ συντριβή νά ὁμολογήσωμεν ὅτι ἀκόμη καί τό «Κατηχητικό» τῆς ἐνορίας τό ἀπωθοῦν τά παιδιά, διότι διαιώνίζει πολλές φορές ἰδεολογήματα νεκρά προτεσταντικῆς ἠθικολογίας καί τῆς ὀρθολογικῆς «ἀπολογητικῆς». Ὅπως ἐπίσης ὅτι καί τό Μάθημα τῶν Θερησκευτικῶν στά σχολεῖα μας, χρόνια τώρα εἶναι μιᾶ βαθμολογούμενη «πληροφόρηση» ἄσχετη μέ τή δίψα τοῦ ἀνθρώπου γιά ψηλαφητή ἀλήθεια καί ψηλαφητή χαρά ζωῆς.

- Καί μή ξεχνοῦμε ὅτι σχεδόν κανεῖς δέν γίνεται χριστιανός μέσα στήν αἴθουσα διδασκαλίας. Ἡ χριστιανική ζωὴ γεννιέται ἀλλοῦ καί ἀλλιῶς. Ὁ γενέθλιος τόπος εἶναι κατεξοχήν τό πατρικό σπίτι καί ὁ τρόπος γέννησής της δέν εἶναι βέβαια ἡ διδασκαλία, ἀλλά ἡ προσχώρηση ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων, σέ ἓναν τρόπο ἢ σέ μιᾶ στάση ζωῆς.

Βλέπει τό μικρό παιδί τούς ἀνθρώπους τοῦ σπιτιοῦ του, πατέρα, μάνα γιαγιά, παπποῦ νά κάνουν τό σταυρό τους πρίν φᾶνε, νά νηστεύουν, νά ἀνάβουν τό καντήλι καί κυρίως τούς βλέπουν νά ἐκκλησιάζονται διότι τελικά ὁ δρόμος πρὸς τὴν Ἐκκλησία περνᾶ μέσα ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Ἐκκλησία, προχωρεῖ σ' αὐτόν τόν κόσμον διὰ τῆς μιμήσεως καί πάντως ἡ πίστη αὐτὴ δέν πρόκειται νά γεννηθεῖ μέσα ἀπὸ τὰ σχολικά ἐγχειρίδια.

Μακαριώτατε,

Ἅγιοι Ἀδελφοί,

Νομίζω ὅτι σκέπτεσθε σέ ποιά δεινὴ θέση εὐρισκόμεθα, καί ὅτι ἐξάπαντος δέν πταίουν μόνον οἱ ἄλλοι, καί ἴσως καθόλου οἱ ἄλλοι.

Ἔχομεν χρεῖαν δουλειᾶς πολλῆς καί μετανοίας καθημερινῆς.

Νά τελειώσω ὁμως μέ τό ἐξῆς·

Μιά καί νηστεύουμε γιά νά ἐορτάσουμε τούς ἀγίους Ἀποστόλους, μάλιστα τούς κορυφαίους Πέτρον καί Παῦλον, ἄς θυμηθοῦμε τό συμβάν ἐν Κορίνθῳ: «ἀντιτασσομένων δὲ αὐτῶν (τῶν Ἰουδαίων) καί βλασφημούντων ἐκτιναξάμενος τὰ ἱμάτια εἶπε πρὸς αὐτούς· Τὸ αἷμα ὑμῶν ἐπὶ τὴν κεφαλὴν ὑμῶν· καθαρὸς ἐγώ· ἀπὸ τοῦ νῦν εἰς τὰ ἔθνη πορεύσομαι. καί μεταβάς ἐκεῖθεν ἦλθεν εἰς οἰκίαν τινὸς ὀνόματι Ἰούστου, σεβομένου τὸν Θεόν, οὗ ἡ οἰκία ἦν συνομοροῦσα τῇ συναγωγῇ. ῥίσπος δὲ ὁ ἀρχισυνάγωγος ἐπίστευσε τῷ ὑρίῳ σὺν ὄλῳ τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καί πολλοὶ τῶν ὀρινθίων ἀκούοντες ἐπίστευον καί ἐβαπτίζοντο. Εἶπε δὲ ὁ ὑριος δι' ὀράματος ἐν νυκτὶ τῷ Παύλῳ· Μὴ φοβοῦ, ἀλλὰ λάλει καί μὴ σιωπήσης, διότι ἐγώ εἰμι μετὰ σοῦ, καί οὐδεὶς ἐπιθήσεται σοὶ τοῦ κακῶσαι σε, διότι λαὸς ἐστὶ μοι πολὺς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ» (Πραξ. 18,6-10). Γιατί ὄχι καί σήμερα;

Γιά νά πεῖ ὁ Ἅπ. Παῦλος κατόπιν πρὸς Ἐφεσίους (1,19-21): «...καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ». Πρόκειται γιά μία ἐνέργεια πού ἤδη ἔχει διαχυθεῖ καί δρᾷ στὴν παγκόσμια ἱστορία. Διότι ὁ Ἀναστάς Χριστός εἶναι πλέον «ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως καὶ κυριότητος καὶ παντὸς ὀνόματος ὀνομαζομένου οὐ μόνον ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.»

Στηριγμένος ἀκράδαντα σ' αὐτὴ τὴν ἀλήθεια βρίσκεται ὁ πυρήνας τῆς ἐλπίδος μας.

Ἡ χριστιανικὴ ἐλπίδα ἀποκαλύπτει συνεχῶς δυνατότητες ἀπρόσιτες στὴν ἀπλή λογικὴ καὶ ἐμπειρία. Μέσα στὰ ἀδιέξοδα, τίς δοκιμασίες καὶ τίς θλίψεις, οἱ πιστοὶ ὄχι μόνον τολμοῦμε νά ἐλπίζουμε, «ἀλλὰ καυχώμεθα ἐπ' ἐλπίδι τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ. Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰδότες ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ καταισχύνει [Ρωμ 5, 3-5]» (Ἀναστασίου, Ἐγρήγορη, σ. 191).

Εὐχαριστοῦμε τὴν σεπτὴν Ἱεραρχίαν διὰ τὴν ἐμπιστοσύνην Τῆς πρὸς τὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς, Ἀρχιερεῖς καὶ λαϊκοὺς καὶ διὰ τὴν τιμητικὴν, ἀλλὰ καὶ εὐθυνοφόρον, ἀνάθεσιν τοῦ διεξαχθέντος διαλόγου.

Τοῦτο ἀποτελεῖ πιά ἓνα κεκτημένο διὰ τὴν Ἐκκλησίαν μας. Ἡ ὅλη στρατηγική μας ἦταν ὄχι ἡ σύγκρουσις, ἀλλὰ ἡ κατάθεσις τῆς μαρτυρίας μας καὶ τοῦ ποιμαντικοῦ πόνου μας πρὸς ὄφελος τῆς νεολαίας τῆς Πατρίδος μας. Μία προσπάθεια νὰ πείσουμε, ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὸ Παύλειον· «*Ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἕξω... ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, ἅλατι ἡρτυμένος, εἰδέναι πῶς δεῖ ὑμᾶς ἐνὶ ἑκάστῳ ἀποκρίνεσθαι*» (ολ. 4,5-6).

Χρειάζεται δέ προσοχή, ὥστε νὰ μὴν παρασυρόμεθα ἀπὸ δημοσιογραφικὰ κείμενα, ἔντυπα καὶ ἠλεκτρονικὰ, ὑποκινούμενα ὑπὸ ἀμφιβόλου ποιότητος ἐλατήρια, συντεχνιακῶν καὶ κομματικῶν συμφερόντων, στερουμένων ἐπιστημονικῆς ἐπάρκειας. Ἄς μὴ λησμονοῦμε τὴν δυνατότητα πού μᾶς παρέχεται, πλέον, ὥστε νὰ παρέμβουμε εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν τελικῶν βιβλίων διὰ τοὺς μαθητάς.

Τέλος, θέλω νὰ κάνω τιμητικὴ καὶ εὐγνώμονα ἀναφορὰν εἰς τοὺς δύο ἀγαπητοὺς μου ἀδελφοὺς Ἀρχιερεῖς, Μεσογαίας κ. Νικόλαον καὶ Μεσσηνίας κ. Χρυσόστομον, διὰ τὴν καθοριστικὴν συμβολὴν των καθὼς καὶ εἰς τοὺς εἰδήμονες-συμβούλους τῆς Ἐπιτροπῆς μας κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ Διαλόγου· π. Βασίλειον Καλλιακμάνην - Καθηγητὴν τοῦ Τμήματος Θεολογίας τοῦ ΑΠΘ, κ. Κωνσταντῖνον Κορναράκη - Ἀναπληρωτὴν Καθηγητὴν τοῦ Τμήματος Θεολογίας ΕΚΠΑ, κ. Ἀθανάσιον Στογιαννίδην - Ἐπίκουρον Καθηγητὴν τοῦ Τμήματος Θεολογίας ΑΠΘ, κ. Στυλιανόν Τσιπούρα - Σχολικόν Σύμβουλον Α' Ἐκπαιδευτικῆς Περιφερείας Θεσσαλονίκης καὶ κ. Κωνσταντῖνον Πρέντον - Διδάσκαλον Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως καὶ Δρ Θεολογίας, καὶ παρακαλῶ νὰ ἐκφρασθεῖ αὐτὴ ἡ εὐχαριστία ἐγγράφως ὑπὸ τῆς Δ.Ι.Σ., ὅπως νὰ ὑπογραμμίσω καὶ τὴν ὀλοπρόθυμον ὑποστήριξιν εἰς τὸ ἔργον τῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Γραμματέως αὐτῆς π. Φιλοθέου Θεοχάρη.

Σᾶς εὐχαριστῶ.

τό Ὑδρας, Σπετσῶν καὶ Αἰγίνης Ἐφραίμ